

the basis of the regulatory processes in the mother-baby dyad: instrumental, empathic and naturalistic. It was found that corporal unstable Self tends to alienate the child and adversely loses stability if contacts with it, has no effective resources for self-regulation, including the sensitive (empathic) identification with the child. Mother tends to experience her child instrumentally, which leads to emotional deprivation and impairs her self-regulation processes.

Key words: emotional Self-regulation, Ego-identity, core Self, maternal identification, pregnancy, regression, dyad.

Отримано: 1.04.2015 р.

УДК 378.147 – 056.45

М.О. Шопіна

ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВЧИТЕЛЯ В СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

М.О. Шопіна. *Формування інтелектуального потенціалу вчителя в системі післядипломної педагогічної освіти.* У статті розглядаються особливості прояву та розвитку інтелектуального потенціалу особистості. Послідовно описано методи виявлення і діагностики інтелектуального і творчого потенціалу вчителів на курсах підвищення кваліфікації. Проаналізовано якісні показники педагога, що базується на творчості, підготовці, вмінні адаптуватися до конкретних педагогічних умов. Чітко простежена тенденція формування інтелектуального та творчого потенціалу вчителя, описано значення інтелектуально-творчого і професійного потенціалу педагога в роботі та навчальній діяльності, розглянуто перспективи формування інтелектуального та творчого потенціалу вчителів на курсах підвищення педагогічної кваліфікації.

Ключові слова: вчитель, інтелектуальний потенціал, творчий потенціал, професійний потенціал, підвищення кваліфікації.

М.А. Шопина. *Формирование интеллектуального потенциала учителя в системе последипломного педагогического образования.* В статье рассматриваются особенности проявления и развития интеллектуального потенциала личности. Последовательно описано методы выявления и диагностики интеллектуального и творческого потенциала у учителей на курсах повышения квалификации. Проанализированы качественные показатели педагога, которые базируются на творчестве, подготовке, умении адаптироваться к конкретным педагогическим условиям. Четко прослежена тенденция формирования интеллектуального и творческого потенциала учителя, описано значение интеллектуально-творческого и профессионального потенциала педагога в работе и учебной деятельности, рассмотрены перспективы формирования интеллектуального и творческого потенциала учителей на курсах повышения педагогической квалификации.

Ключевые слова: учитель, интеллектуальный потенциал, творческий потенциал, профессиональный потенциал, повышение квалификации.

Постановка проблеми. Сучасна школа потребує вчителя нового типу, який володіє високою фаховою кваліфікацією і професійною культурою, здатний об'єктивно осмислювати педагогічні явища і факти, підвищувати свої професійні та інтелектуальні здібності, критично оцінювати свою педагогічну діяльність.

На думку багатьох учених, якісним показником педагога є його професійний потенціал, що базується на творчості, підготовці, вмінні адаптуватися до конкретних педагогічних умов. Професійний потенціал педагога – сукупність ув'язаних у систему природних та набутих якостей, що визначають його професійну спроможність виконувати свої професійні обов'язки на заданому рівні, база педагогічних знань, умінь в єдності з розвинутою здатністю педагога активно мислити, творити, діяти, втілювати свої наміри в життя та домагатися запроєктованих результатів. Педагогічний потенціал складає сукупність педагогічних знань, умінь, навичок та здатність педагога творчо реалізовувати свої наміри, добиваючись цілей навчання.

Отже, під потенціалом треба розуміти динамічне інтегральне утворення, що визначає ресурсні можливості розвитку людини та її здатність до оволодіння і продуктивного здійснення різних видів діяльності. Потенціал формується протягом усього життя, починаючи з дитинства й через підлітковий та юнацький вікові періоди. Відтак людина на початку життєвого шляху прагне до розвитку свого потенціалу, а потім його повного розкриття [2].

Інтелектуальний потенціал формується і накопичується у ході розвитку людини як індивіда, особистості, суб'єкта діяльності та індивідуальності.

Інтелектуальний потенціал – це своєрідне "випереджаюче" відображення дійсності, якісно нові елементи і запаси функцій, необхідні для переходу системи інтелекту на новий рівень функціонування.

Інтелектуальний потенціал – це, перш за все, зв'язок потенцій і тенденцій, ресурсів і резервів суб'єкта з рушійними силами інтелекту, з мотиваційною сферою і загальними здібностями людини і, нарешті, являє собою енергетичне забезпечення творчої продуктивності людини в процесі діяльності. Розкрити інтелектуальний потенціал людини можна на основі аналізу взаємозв'язків: інтелект – процеси життєдіяльності; інтелект – особистість [5].

Для оцінки наявного стану системи інтелекту, продуктивності інтелектуальної діяльності в даний період життя людини використовується поняття інтелектуального статусу. Поняття інтелектуального потенціалу педагога певною мірою перекриває поняття статусу, воно позначає реальні інтелектуальні можливості вчителя, його готовність діяти, готовність до навчання і перетворення нових педагогічних технологій, а також нереалізовані інтелектуальні властивості, інтелектуальні резерви. Крім того, поняття інтелектуального потенціалу вчителя відображає різні класи психіч-

них властивостей і механізмів, які визначають прогресивні зміни інтелекту, рушійні сили інтелектуального розвитку.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання розвитку інтелектуально-творчого потенціалу є об'єктом досліджень таких науковців, як П. Торренс, Г. Айзенк, С. Рубінштейн, В. Дружинін, В. Моляко, Я. Понамарьов, В. Овчинніков, В. Романець та ін. Але проблематика формування саме інтелектуального потенціалу вчителя залишається недостатньо дослідженою, але набуває все більшої актуальності.

Метою статті є розгляд формування інтелектуального потенціалу вчителя, що має здійснюватися у процесі підвищення педагогічної кваліфікації.

Виклад основного матеріалу. Терміном "інтелектуально-творчий потенціал вчителя" визначається інтелектуальна структура, яка складається із сукупності психічних процесів, якостей та здібностей особистості, що реалізуються у процесі педагогічної творчості. Основи творчого потенціалу вчителя формуються, закладаються у процесі професійної підготовки та розвиваються в його професійній діяльності.

Творчий потенціал учителя визначається як невід'ємна динамічна складова частина сукупної культури фахівця, що вміщує наявні та потенційні здатності й можливості до створення чогось нового або перетворення пізнаного, відкритість особистості до змін та самовдосконалення.

Так, активна творча діяльність учителя дає позитивний результат у тому випадку, коли буде базуватися на двох основах: розвитку творчої активності педагога на курсах підвищення кваліфікації й подальшій організації творчого пошуку вчителя в школі. Тому одним із завдань професійної підготовки учителів на курсах підвищення педагогічної кваліфікації є розвиток їхніх творчих та розумових здібностей, нестандартного мислення, формування вмінь та навичок здійснювати навчально-виховний процес на творчому рівні.

Інтелектуальні здібності вчителя – це властивості його інтелекту, що характеризують успішність інтелектуальної діяльності з точки зору швидкості та правильності переробки інформації в умовах вирішення педагогічних завдань, різноманітності і оригінальності ідей, темпу і якості навченості, вираженості індивідуалізованих способів пізнання і перетворення педагогічної дійсності. Інтелектуальні компоненти в структурі діяльності вчителя включають такі якості, як здібність до самостійного мислення, ініціативний, творчий склад розуму. Основні критерії розвитку інтелекту вчителя – глибина, узагальненість і рухомість знань, володіння методом кодування, перекодування, інтеграції й генералізації почуттєвого досвіду на рівні уявлень і понять у їх єдності.

Не менш важливим є питання про структуру творчого процесу і включення до нього інтелекту. В сучасних дослідженнях дедалі більше

поширюється думка про те, що на результат творчої діяльності вчителя впливає не безпосередньо інтелект, а взаємозв'язок інтелекту й здібностей особистості, адже високий рівень інтелекту немовби підштовхує творчі потреби особистості, так при визначенні взаємозв'язку інтелекту й творчих здібностей вчителя вчені особливо підкреслюють такі прояви інтелекту, як вміння реконструювати навчальний матеріал, швидко й адекватне переключення, вміння аналізувати, синтезувати, узагальнювати й робити висновки, системність, послідовність мислення й критичність розуму вчителя [5].

Для діагностики наявності інтелектуального потенціалу у вчителів початкових класів на курсах підвищення кваліфікації в Інституті післядипломної педагогічної освіти Київського Університету імені Бориса було відібрано наступні методики.

Для виявлення творчих якостей пропонувалась методика "Діагностика творчого потенціалу" Бруннера Є.Ю.; завдяки даному опитувальнику можна визначити рівень творчого потенціалу вчителя, а також основні творчі якості: питання 1, 6, 7 визначають межі допитливості; 3, 4, 5 – віру в себе; 8 і 14 – сталість; 19 – амбіційність; 10 – зорову пам'ять; 11, 12 – слухову пам'ять; 13 – прагнення бути незалежним; 15, 16 – здатність абстрагуватися, 17- ступінь зосередженості [3].

Для визначення інтелектуального потенціалу було проведено відомий тест IQ (Intelligence Quotient), розроблений Гансом Айзенком у сорокові роки XX століття. Для визначення рівня IQ користуються формулою: $IQ = \frac{PB}{XB} \cdot 100$, де PB – розумовий вік, а XB – хронологічний вік. Дана методика призначена для визначення інтелектуального потенціалу людини, тест містить 29 малюнків, всі вони відрізняються різною складністю. Кожний малюнок складається з логічної, але не завершеної послідовності елементів, ця послідовність переривається незаповненим вирізом, що обведений рамкою. Під кожним малюнком розміщено 6 варіантів вставок, серед яких є лише одна, що може продовжити логічну послідовність малюнка, вчителям необхідно було продовжити логічний ряд.

Також із слухачами курсів підвищення кваліфікації було проведено одну із найбільш відомих методик вимірювання рівня інтелектуального розвитку – тестування за шкалою інтелекту Девіда Векслера – Wechsler Adult Intelligence Scale (WAIS). Воно дозволяє отримати повну картину інтелектуальної сфери людини. Тест WAIS складається з двох великих частин – вербальної та невербальної. Вербальна частина включає в себе шість субтестів, а невербальна – п'ять.

До субтестів вербальної частини входять: "загальна обізнаність" – питання на загальну інформованість людини, вимірює його кругозір і наявність різноманітних знань про світ; "тямущість" – спрямований на оцінку так званого "здорового глузду" при вирішенні практичних задач і вимірю-

вання соціального інтелекту. Деякі завдання вимагають тлумачення прислів'їв. Відповіді оцінюються в залежності від повноти і ступеня узагальнення; "арифметика" – включає в себе арифметичні задачі, що вимагають усного розв'язку. Оцінює кмітливість, уважність і короткочасну пам'ять; "подібність" – складається із завдань, в яких потрібно знайти подібність між двома поняттями. Цей субтест спрямований на вимір здатності до логічного мислення, узагальнення і абстрагування. При оцінці враховується, зумів людина знайти адекватний, загальний істотний ознака – родовий по відношенню до двох видовим поняттям; "повторення цифр" – слугує показником обсягу короткочасної пам'яті. Необхідно відтворити ряд цифр у прямому і зворотному порядку. Завдання вимагає великої концентрації уваги та стійкості до перешкод; "словник" – вимірює розуміння і вміння визначати смисловий зміст слів. Включає в себе роботу зі словами різного ступеня труднощі й частоти вживання. Визначає розмір словникового запасу, культурний рівень, почуття міри і вміння адекватно розкривати значення слів.

Субтести, що складають невербальну частину: "відсутні деталі" – необхідно знайти, яка деталь пропущена на кожній із запропонованих картинок. Вимірює зорову спостережливість і здатність виявляти істотні ознаки; "послідовні картинки" – спрямований на вимір здатності встановлювати правильну логічну послідовність подій у відповідності з розвитком дії в часі. Картинки цього субтесту схожі на комікси і мають гумористичне і моралістичний – тобто соціально-значуще зміст; "кубики Коса" – завдання на конструювання, складання візерунків з кубиків у відповідності із заданим зразком. Є "ядром" тесту невербального інтелекту; "складання фігур" – від досліджуваного потрібно скласти фігури з їх частин. Всього пропонується чотири фігури – людина, профіль особи, кисть руки і слон. Вимірює збереження візуальної перцепції, зорово-моторної координації і здатність до синтезу; "шифрування" – кодування цифр у відповідності з заданим кодом. Діагностує зорово-моторну координацію, а також точність і швидкість реакції, зорову пам'ять, здатність до навчання і активність.

У дослідженні взяли участь 73 вчителів початкових класів вищої категорії міста Києва. За результатами опитування і тестування було отримано наступні результати.

За методикою "Діагностика творчого потенціалу" Бруннера Є.Ю високий рівень творчого потенціалу мають 18% опитуваних, це означає, що у цих вчителів закладено значний творчий потенціал, який надає їм великий вибір творчих можливостей. Якщо вони зможуть реалізувати його в конкретних справах, таким людям будуть під силу різноманітні форми творчості. У 71% опитуваних учителів виявився нормальний рівень творчого потенціалу, що означає деякі проблеми, які гальмують процес творчості, але, разом із цим, вони володіють якостями, які дозволяють творчо

проявити себе. У решти 11% слухачів курсів підвищення кваліфікації виявився низький рівень творчого потенціалу.

За методикою визначення інтелектуального потенціалу IQ (Intelligence Quotient) Айзенка, бачимо, що у вчителів початкових класів у 23% рівень інтелекту складає 100-110; в 15% – 110-130; в 47% ? 120-140 і вище; в 6% -90; 9% – 90-100. З розрахунків видно, що вчителі в цілому мають високі інтелектуальні здібності, але слід продовжувати їх розвивати.

За методикою вимірювання рівня інтелектуального розвитку – тестування за шкалою інтелекту Девіда Векслера – Wechsler Adult Intelligence Scale (WAIS) було отримано наступні результати: 1-44 (91-100) балів – дуже високий рівень не отримав ніхто, 25-30 (71-90) балів – високий рівень, отримали 4% опитуваних, 17-24 (31-70) балів – середній рівень отримали 89% вчителів, 6-16 (11-30) балів – рівень нижче середнього отримали 7% опитуваних, низький рівень 0-5 (1-10) балів не отримав ніхто.

Після проведення даного тестування було розроблено і впроваджено навчальний модуль "Психолого-фасилітативна компетентність педагога: сутність, структура, шляхи розвитку", метою якого було ознайомити слухачів підвищення кваліфікації з основними проблемами психолого-фасилітативної компетенції; розкрити основні вимоги щодо розвитку особистості вчителя, підвищення особистісного інтелектуального і професійного потенціалу, дати практичні рекомендації щодо посилення здатності педагога творчо реалізовувати свої наміри, розвивати свої творчі і інтелектуальні здібності, розвивати особисті інтелектуально-творчі можливості.

Модуль було розраховано на 18 годин, він складався з лекцій, практичних занять, тренінгів розвитку творчих та розумових здібностей вчителя в умовах навчальної діяльності. Результатом впровадженого модуля виявилось підвищення рівня творчого потенціалу вчителів після повторного контрольного діагностування, так високий рівень прояву отримали 21% вчителів, порівняно з 18% у попередньому дослідженні, а низький рівень не отримав жоден вчитель порівняно з 11% у попередньому дослідженні.

За методиками Айзенка і Векслера змін у високому рівні не сталося, але зменшився рівень нижче середнього від 7% до 2% порівняно з попереднім дослідженням. Таким чином, розвиток інтелектуального потенціалу вчителів не втрачає своєї актуальності. Необхідно продовжувати формування інтелектуально-творчого потенціалу, оскільки розвиток інтелекту вчителя тісно пов'язаний з розвитком його творчих здібностей, що передбачають не просто засвоєння інформації, а прояв інтелектуальної ініціативи і створення чогось нового. Творчі можливості особистості необмежені і невичерпні, а творча діяльність є одним з головних визначень людської сутності. Саме здатність до творчої діяльності характеризує людину, підкреслює перевагу і своєрідність її психіки.

Висновки. Досліджуючи проблеми організації формування інтелектуального потенціалу вчителя і вирішення творчих завдань у системі післядипломної освіти, необхідно вивчати особливості творчої особистості. Існує як мінімум три основні підходи до проблеми розвитку інтелектуально-творчого потенціалу вчителя. Вони можуть бути сформульовані наступним чином.

1. Інтелектуальна обдарованість виступає в якості необхідної, але недостатньої умови творчої активності особистості. Головну роль у детермінації творчої поведінки відіграють мотивація, цінності, особистісні риси (А. Танненбаум, А. Олох, Д. Б. Богоявленська, А. Маслоу та ін.). До числа основних рис творчої особистості ці дослідники відносять когнітивну обдарованість, чутливість до проблем, незалежність у невизначених і складних ситуаціях [2].

2. Творча здатність (креативність) є самостійним чинником, незалежним від інтелекту (Дж. Гілфорд, К. Тейлор, Г. Грубер, Я.А. Пономарьов). У більш "м'якому" варіанті ця теорія говорить, що між рівнем інтелекту та рівнем креативності є незначна кореляція. Найбільш розвиненою концепцією є "теорія інтелектуального порогу" Е.П. Торренса: якщо IQ нижче 115-120, інтелект і креативність утворюють єдиний фактор, при IQ вище 120 творча здатність стає незалежною величиною – не існує креативів з низьким інтелектом, але є інтелектуали з низькою креативністю.

3. Інтелект і творчі здібності іноді можуть бути тісно пов'язані один з одним. У людини з нормальним інтелектом зазвичай є й нормальні творчі здібності. Лише починаючи з певного рівня шляху інтелект і творчість розходяться. Цей рівень лежить в області IQ (коефіцієнта інтелекту), що дорівнює 120. При IQ вище 120 кореляція між творчою та інтелектуальною діяльністю зникає, оскільки творче мислення має свої відмінні риси і не тотожне інтелекту. Припущення Торренса на диво добре відповідає даними Д. Перкінса, згідно з яким для кожної професії існує нижній допустимий рівень розвитку інтелекту. Люди з IQ нижче певного рівня не можуть оволодіти цією професією, але якщо IQ вище цього рівня, то прямого зв'язку між інтелектом і рівнем досягнень немає. Головну роль у визначенні успішності роботи відіграють особистісні якості та риси характеру. Високий рівень розвитку інтелекту передбачає високий рівень творчих здібностей і навпаки [1].

Список використаних джерел

1. Альтшуллер Г.С. Творчество как целая наука. / Г.С. Альтшуллер. – М. : Сов. Радио, 1979. – 105 с.

2. Николаенко Н.Н. Психология творчества : учебное пособие / Н. Н. Николаенко. – СПб. : Речь, 2005 . – 276 с.

3. Психология и педагогика : учеб. пособие / под. ред. А.А. Бодалева, В.И. Жукова, Л.П. Лаптева, В.А. Слостенина. – М. : Изд-во Ин-та психотерапии, 2002. – 585 с.

4. Овчинникова Т.Н. Личность и мышление ребенка : диагностика и коррекция / Т.Н. Овчинникова. – М. : Академический Проект, 2004. – 192 с.

5. Олах А. Творческий потенциал и личностные перемены / А. Олах // Общественные науки за рубежом. – Сер. Науковедение. – 1968. – № 4. – С. 69-73.

6. Ратанова Т.А. Психодиагностические методы изучения личности : учеб. пособие / [ред. и сост: Т.А. Ратанова, Н.Ф. Шляхта] / Т.А. Ратанова. – М. : Флинта, 2000. – 264 с.

7. Романец В.А. Психология творчості : навч. посіб. – [2-ге вид., доп.] / В.А. Романець. – К. : Либідь 2001. – 288 с.

8. Туник Е.Е. Психодиагностика творческого мышления. Креативные тесты / Е.Е. Туник. – СПб., 1997. – 35 с.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Al'tshuller G.S. Tvorchestvo kak celaja nauka. / G.S. Al'tshuller. – М. : Sov. Radyo, 1979. – 105 с.

2. Nykolaenko N.N. Psychologyja tvorchestva : uchebnoe posobyje / N. N. Nykolaenko. – SPb. : Rech', 2005. – 276 с.

3. Psychologyja y pedagogyka : ucheb. posobyje / pod. red. А.А. Bodaleva, V.Y. Zhukova, L.P. Lapteva, V.A. Slostenyna. – М. : Yzd-vo Yn-ta psyhoterapyu, 2002. – 585 с.

4. Ovchynnykova T.N. Lychnost' y myshlenye rebenka : dyagnostyka y korrekcyja / T.N. Ovchynnykova. – М. : Akademicheskyj Proekt, 2004. – 192 с.

5. Olah A. Tvorcheskyj potencyal y lychnostnye peremeny / A. Olah // Obshhestvennyye nauky za rubezhom. – Ser. Naukovedenye. – 1968. -№ 4. – S. 69-73.

6. Ratanova T.A. Psyhodyagnostycheskye metody yzuchenyja lychnosty : ucheb. posobyje / [red. y sost: T.A. Ratanova, N.F. Shljahta] / T.A. Ratanova. – М. : Flynta, 2000. – 264 с.

7. Romanec' V.A. Psychologijja tvorchosti : navch. posib. – [2-ge vyd., dop.] / V.A. Romanec'. – К. : Lybid' 2001. – 288 с.

8. Tynyk E.E. Psyhodyagnostyka tvorcheskogo myshlenyja. Kreatyvnye testy / E.E. Tynyk. – SPb., 1997. – 35 с.

M.A. Shopina. The formation of the intellectual potential of teachers in the system of postgraduate pedagogical education. This article discusses the characteristics of the manifestation and development of intellectual potential of the individual. It consequently describes the methods of detection and diagnosis of intellectual and creative potential of teachers during development courses.

This article analyses qualitative indicators of the teacher, based on creativity, preparation, and ability to adapt to specific pedagogical conditions. It clearly traces the tendency of formation of intellectual and creative potential of teachers, describes the importance of intellectual-creative and professional potential of the teacher in working and educational activities, reviews the prospects of developing the intellectual and creative potential of teachers in courses teaching qualifications.

The thought that the correlation of intelligence and person capacities influences the teacher's creative activities result is gaining popularity in modern researches results, as a high level of intelligence seems to be pushing the creative needs of the individual in determining the relationship of intelligence and creativity of the teachers. The scientists mention the existence of the following intelligence indices: the ability to reconstruct the training material, fast and adequate switching, the ability to analyze, synthesize, summarize and make conclusions, consistency, consistency of thought and criticality of teacher's mind.

Key words: teacher, intellectual capacity, creativity, professional potential, professional development.

Отримано: 25.02.2015 р.

УДК 159. 9.: 316. 77: 37.03

Г.В. Щербан

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ДО РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАДАЧ

Г.В. Щербан. Психологічні особливості формування готовності майбутніх вчителів до розв'язування педагогічних задач Про результативність професійного становлення молодих учителів можна судити передусім по тому, наскільки успішно вони будуть справлятися з розв'язанням педагогічних задач. Проведено емпіричне дослідження готовності учителів до розв'язування педагогічних задач. Отримано результати: зростає число молодих учителів з високим і середнім рівнем підготовленості до розв'язання педагогічних; велика доля молодих учителів з низьким і нульовим рівнем підготовленості до розв'язання педагогічних задач. Паралельно нами аналізувалися ті труднощі, з якими зіштовхуються молоді вчителі на етапі входження у педагогічну професію. Компенсація недостатнього практичного досвіду може здійснюватися, як показали наші дослідження, активізацією саморефлексії, як поглибленого аналізу подій.

Ключові слова: професійне становлення, задача, педагогічна задача, розв'язання педагогічної задачі, готовність до розв'язання педагогічної задачі, рефлексія, саморефлексія.

А.В. Щербан. Психологические особенности формирования готовности будущих учителей к решению педагогических задач. О результативности профессионального становления молодых учителей можно судить прежде всего по тому, насколько успешно они будут справляться с решением педагогических задач. Проведено эмпирическое исследование го-